

Część I. Od niewoli za długi do restrukturyzacji i oddłużenia

Rozdział I. Prawo upadłościowe – pojęcia, geneza, ewolucja

§ 1. Pojęcie prawa upadłościowego

Podobnie jak w przypadku innych ogólnych pojęć z zakresu prawa również pojęcie prawa upadłościowego nie zostało zdefiniowane przez ustawodawcę. W literaturze przedmiotu również nie ma jednej ustalonej definicji prawa upadłościowego, choć stanowiska doktryny i orzecznictwa są z reguły dość zbliżone, wskazując przede wszystkim na kwestię wspólnego zaspokojenia wierzycieli z majątku niewypłacalnego dłużnika jako podstawowy cel prawa upadłościowego.

Wśród definicji pojęcia prawa upadłościowego formułowanych przez przedstawicieli doktryny, często jeszcze w uprzednim stanie prawnym, tytułem przykładu przytoczyć można m.in. stanowisko *A.J. Witosza*, wskazującego, że prawo upadłościowe koncentruje się na funkcji windykacyjnej, pełniąc rolę zbiorowego postępowania, którego celem jest wspólne dochodzenie roszczeń od dłużnika¹. Z kolei *R. Adamus*, rozważając kwestię wyodrębnienia prawa upadłościowego wraz z prawem restrukturyzacyjnym jako gałęzi prawa, wskazuje, że pełni ono charakterystyczne funkcje, regulując relacje pomiędzy niewypłacalnymi dłużnikami a ich wierzycielami, i wprowadza szczególne zasady zaspokajania wierzycieli². Ku postrzeganiu prawa upadłościowego jako odrębnej gałęzi prawa zdaje się także skłaniać *F. Zedler*, stwierdzając, że gałąź prawa uregulowaną ustawą PrUpN można określić jako prawo, które reguluje

¹ *A.J. Witosz* [w:] *A.J. Witosz* (red.), *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 40.

² *R. Adamus*, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 17–18.

skutki prawne niewypłacalności oraz zagrożenia niewypłacalnością podmiotów prawem tych objętych¹.

- 2 Zdaniem autora jednak prawa upadłościowego (podobnie jak prawa restrukturyzacyjnego) nie należy postrzegać jako odrębnej gałęzi prawa². Z systemowego punktu widzenia powinno ono być raczej zaliczane do prawa handlowego, jako jego wyspecjalizowany dział. Tym samym należy do prawa prywatnego, aczkolwiek występują w nim także normy mające charakter publicznoprawny.
- 3 **Prawo upadłościowe w ogólnym ujęciu określić można jako wyspecjalizowany dział prawa handlowego regulujący skutki niewypłacalności dłużnika, a w szczególności przebieg postępowania – określanego jako postępowanie upadłościowe – zmierzającego do zaspokojenia w jak największym stopniu ogółu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika (zwanego „upadły”) z jego całego majątku, w sposób uregulowany w przepisach tego prawa, a także – w określonych przypadkach – restrukturyzację zobowiązań dłużnika i jego oddłużenie.**

§ 2. Źródła polskiego prawa upadłościowego

- 4 Podstawowe źródło polskiego prawa upadłościowego stanowi obecnie, poddana wielokrotnym nowelizacjom, ustawa z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe³, uprzednio zatytułowana – Prawo upadłościowe i naprawcze⁴. Jej pierwotny tytuł został zmieniony w dniu 1.1.2016 r., wraz z wejściem w życie ustawy z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne⁵.
- 5 W oparciu o delegacje ustawowe zawarte w przepisach PrUpad wydany został szereg należących do źródeł polskiego prawa upadłościowego aktów wykonawczych:
 - 1) rozporządzenie MS z 17.12.2015 r. w sprawie określenia wzorów formularzy wniosku o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej⁶, wydane na podstawie art. 491² ust. 6 PrUpad;

¹ F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie*, Kraków 2004, s. 25.

² Tak też m.in. A.J. Witosz [w:] A. Hrycaj, A. Jakubecki, A. Witosz (red.), *System Prawa Handlowego*, t. 6, *Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe*, Warszawa 2020, s. 662.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 – dalej jako PrUpad. Skrótom tym autor posługuje się w tekście na oznaczenie przywołanego aktu prawnego – pisząc o prawie upadłościowym jako wyspecjalizowanym dziale prawa handlowego, posługuje się pełnym sformułowaniem „prawo upadłościowe”.

⁴ Dlatego też w przypadku odwoływania się przez autora do stanu prawnego obowiązującego przed dniem 1.1.2016 r. używany będzie skrót PrUpN.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2309 – dalej jako PrRestr.

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 392.

- 2) rozporządzenie MS z 18.3.2020 r. w sprawie wzoru formularza wniosku dłużnika o otwarcie postępowania o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli przez osobę fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej¹, wydane na podstawie art. 491²⁵ ust. 6 PrUpad;
- 3) rozporządzenie MS z 2.10.2020 r. w sprawie wzoru pisemnego zgłoszenia wierzytelności oraz zakresu danych objętych zgłoszeniem wierzytelności za pośrednictwem centralnego rejestru restrukturyzacji i upadłości², wydane na podstawie art. 239 ust. 4 PrUpad;
- 4) rozporządzenie MS z 16.9.2021 r. w sprawie sposobu wnoszenia pism procesowych i składania dokumentów w postępowaniu upadłościowym za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe oraz w biurze podawczym sądu rejonowego³, wydane na podstawie art. 216ac PrUpad;
- 5) rozporządzenie MS z 16.9.2021 r. w sprawie trybu i sposobu dokonywania doręczeń elektronicznych w postępowaniach upadłościowych⁴, wydane na podstawie art. 220 ust. 7 PrUpad;
- 6) rozporządzenie MS z 13.10.2021 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia akt oraz zbioru dokumentów, a także udostępniania tych akt oraz zbioru dokumentów w postępowaniu o zawarcie układu na zgromadzeniu wierzycieli przez osobę fizyczną nieprowadzącą działalności gospodarczej⁵, wydane na podstawie art. 491³⁷ ust. 7 PrUpad;
- 7) rozporządzenie MS z 15.11.2021 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia i udostępniania akt oraz zbioru dokumentów w postępowaniu upadłościowym wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej⁶, wydane na podstawie art. 491²⁴ ust. 7 PrUpad;
- 8) rozporządzenie MS z 18.11.2021 r. w sprawie sposobu i trybu prowadzenia akt do zgłoszeń wierzytelności oraz zbioru dokumentów, a także udostępniania tych akt oraz zbioru dokumentów⁷, wydane na podstawie art. 228a ust. 7 PrUpad.

Wśród źródeł europejskiego prawa upadłościowego wymienić należy **6** zwłaszcza rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z 20.5.2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (wersja przekształ-

¹ Dz.U. z 2020 r. poz. 507.

² Dz.U. z 2020 r. poz. 1744.

³ Dz.U. z 2021 r. poz. 1839.

⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 1954.

⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 2032.

⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 2152.

⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 2170.

cona)¹ oraz dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 z 20.6.2019 r. w sprawie ram restrukturyzacji zapobiegawczej, umorzenia długów i zakazów prowadzenia działalności oraz w sprawie środków zwiększających skuteczność postępowań dotyczących restrukturyzacji, niewypłacalności i umorzenia długów, a także zmieniającą dyrektywę (UE) 2017/1132 (dyrektywa o restrukturyzacji i upadłości)².

§ 3. Pojęcie postępowania upadłościowego

I. Postępowanie upadłościowe a prawo upadłościowe

7 Analizując wyżej przytoczone przykładowe definicje pojęcia „prawo upadłościowe”, należy zwrócić uwagę, że w większości z nich podkreślono, iż prawo upadłościowe zawiera przede wszystkim przepisy regulujące **określone postępowanie sądowe – postępowanie upadłościowe** – czyli pewną **procedurę** – ciąg czynności prowadzonych przed organami wymiaru sprawiedliwości zmierzających do urzeczywistnienia norm prawa materialnego. Owa uregulowana prawem procedura postępowania wszczynana jest w razie zaistnienia wskazanej w ustawie przesłanki – niewypłacalności dłużnika – i polega na wspólnym dochodzeniu roszczeń przez jego wierzycieli. Jest ona niekiedy określana po prostu jako **upadłość** – rozumiana w klasycznym ujęciu jako szczególny rodzaj przymusowego wykonania dopuszczalnego w razie zaprzestania płacenia długów, a wyjątkowo także w wypadku gdy majątek nie wystarcza na zaspokojenie długów oraz skierowanego do całego majątku dłużnika³. W obecnym stanie prawnym, zdaniem autora, jednak nie jest to, jak będzie o tym mowa nieco niżej, określenie do końca precyzyjne.

8 Samo **postępowanie upadłościowe, w ogólnym zarysie, stanowi specjalny rodzaj sądowego postępowania cywilnego, zbliżonego, pod względem swojego celu, do sądowego postępowania egzekucyjnego. Stanowi ono prawem uregulowaną procedurę uruchamianą w razie niewypłacalności dłużnika, polegającą na wspólnym dochodzeniu roszczeń przez wszystkich wierzycieli.** Postępowanie to zmierza zasadniczo do spieniężenia całości majątku upadłego dłużnika w celu uzyskania funduszy masy upadłości służących zaspokojeniu wszystkich wierzycieli upadłego. Choć jako dodatkowe cele postę-

¹ Dz.Urz. UE L Nr 141, s. 19.

² Dz.Urz. UE L Nr 172, s. 18

³ Tak *J. Hryniewiecki*, Krótki zarys polskiego prawa upadłościowego oraz polskiego prawa o postępowaniu układowym obowiązującym na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1939, s. 8.

powania upadłościowego wskazane zostaje również dążenie do zachowania przedsiębiorstwa dłużnika, a także – w przypadku dłużników będących osobami fizycznymi – dążenie do umorzenia części długów i oddłużenia, nie sposób zapomnieć, że **podstawowym celem postępowania upadłościowego jest zaspokojenie w jak największym zakresie wszystkich wierzycieli upadłego z całego majątku dłużnika**. Nadal jest zatem aktualne tradycyjne postrzeganie postępowania upadłościowego jako egzekucji generalnej – w odróżnieniu od prowadzonej w oparciu o przepisy KPC egzekucji indywidualnej, zmierzającej do zaspokojenia z majątku dłużnika konkretnego wierzyciela¹.

Tak jak postępowanie egzekucyjne, tak też postępowanie upadłościowe służy przede wszystkim urzeczywistnieniu norm prawa materialnego w dziedzinie stosunków zobowiązaniowych. Należy jednak zwrócić uwagę, że samo Prawo upadłościowe – w przeciwieństwie np. do KPC, KPK czy też KPA – nie może być postrzegane jako typowy akt prawny o charakterze proceduralnym. W ramach postępowania upadłościowego realizowane są bowiem nie tyle przepisy konkretnego aktu prawnego, lecz ogólnie **zobowiązania** dłużnika wobec jego wierzycieli – **niezależnie od tego, z jakich stosunków prawnych zobowiązania te wynikają**. Mogą to być zarówno stosunki cywilnoprawne, jak i administracyjnoprawne, a nawet karnoprawne (np. grzywny sądowe). **W postępowaniu upadłościowym są zatem zaspokajane zarówno wierzytelności o charakterze prywatnoprawnym, jak i publicznoprawnym**, np. podatki lub cła. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że PrUpad zawiera nie tylko normy procesowe, ale również materialnoprawne, a nawet przepisy karne².

Mimo oczywistej przewagi norm o charakterze procesowym ustawa ta nie wpisuje się w pełni w klasyczny dla współczesnego prawa schemat prawo materialne – przepisy proceduralne (postępowanie) – przepisy wykonawcze (jak np. KK – KPK – KK wykonawczy albo też prawo administracyjne materialne – KPA – ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji). Ma ona raczej specyficzny, mieszany charakter, obejmując obok dominujących norm o charakterze procesowym również normy materialnoprawne oraz wykonawcze. W jej treści nie zostały osobno wydzielone części materialna i procesowa – realizacji zawartych w PrUpad norm prawa materialnego służą z reguły zawarte w tej samej ustawie normy o charakterze proceduralnym.

W związku z owym specyficznym, mieszanym charakterem PrUpad, będącym nie tylko aktem o charakterze *stricte* proceduralnym, pod pojęciem upadłości, zdaniem autora, postrzegać należy nie tylko pewną szczególną proce-

¹ R. Lewandowski, P. Wołowski, Prawo upadłościowe i naprawcze, Warszawa 2011, s. 2–3.

² F. Zedler, Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie, s. 29–30.

durę zmierzającą do zaspokojenia wierzycieli niewypłacalnego dłużnika (czyli postępowanie upadłościowe), ale coś więcej – specjalną instytucję prawną z ograniczającą prawa materialnego i procesowego, ustanowioną przepisami prawa upadłościowego w celu doprowadzenia do równomiernego zaspokojenia wierzycieli ogółu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika (upadłego) z całego jego majątku, a jeśli okoliczności na to pozwolą – zachowanie przedsiębiorstwa dłużnika. Z punktu widzenia gospodarczego celu upadłości zmierza ona zatem zasadniczo do ograniczenia skutków niewypłacalności dłużnika dla jego wierzycieli i ich zaspokojenia z majątku upadłego w maksymalnym stopniu¹.

II. Postępowanie upadłościowe jako egzekucja generalna

- 12 W sytuacji gdy dłużnik nie wypełnia swojego wymagalnego zobowiązania pieniężnego, typowym sposobem dochodzenia roszczeń przez wierzyciela jest egzekucja indywidualna (określana również jako jednostkowa lub singularna²), mająca na celu zrealizowanie roszczenia ustalonego w tytule egzekucyjnym poprzez zajęcie poszczególnych przedmiotów majątkowych dłużnika³. Dochodzenie roszczeń wierzycieli w drodze egzekucji singularnej, skuteczne w przypadku, gdy majątek dłużnika wystarcza na pokrycie wszystkich jego zobowiązań, prowadziłoby jednak często do niekorzystnych z punktu widzenia pewności obrotu sytuacji w przypadku, gdyby taki dłużnik stał się niewypłacalny – a zatem jego majątek z założenia nie wystarczałby na zaspokojenie wszystkich wierzycieli w całości⁴. Egzekucje prowadzone indywidualnie przeciwko dłużnikowi jedynie przez część wierzycieli mogłyby bowiem narażać resztę z nich – zwłaszcza tych nieposiadających jeszcze tytułów egzekucyjnych – na utratę możliwości zaspokojenia swoich należności⁵ wskutek wykorzystania całości majątku dłużnika na zaspokojenie roszczeń wierzycieli, którzy jako pierwsi wszczęli postępowania egzekucyjne. Wiele odrębnych spraw o zapłatę prowadzonych przeciwko temu samemu niewypłacalnemu dłużnikowi blokowałyby ponadto system sądownictwa cywilnego⁶. Nie można również wykluczyć sytu-

¹ Por. *K. Flaga-Gieruszyńska*, Prawo upadłościowe i naprawcze, Warszawa 2005, s. 14. Por. także *P. Janda*, Sposoby zaspokajania roszczeń w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego, Warszawa 2007, s. 15–17.

² Zob. m.in. *S. Gurgul*, Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz, Warszawa 2010, s. 6; *R. Adamus*, Upadłość a hipoteka na mieniu upadłego, Warszawa 2010, s. 114.

³ Zob. *S. Gurgul*, Prawo upadłościowe, 2010, s. 6.

⁴ *P. Janda*, Sposoby, s. 17.

⁵ Zwłaszcza wierzycieli, których wierzycielności nie są jeszcze wymagalne – zob. *S. Gurgul*, Prawo upadłościowe, 2010, s. 6.

⁶ Jak słusznie zwraca uwagę *A.G. Harla*, Organy postępowania upadłościowego a organy postępowania cywilnego w ujęciu systemowym, PPH 2006, Nr 4, s. 19.

acji, w której dłużnik, którego majątek nie wystarczy na pokrycie całości jego długów, będzie dokonywał wybiórczego zaspokojenia jedynie niektórych wierzycieli kosztem pozostałych.

Sytuacjom takim, w przypadku niewypłacalności dłużnika, ma w założeniu 13 zapobiegać właśnie postępowanie upadłościowe, którego istotą, a zatem podstawowym celem, jest wspólne i co do zasady równe zaspokojenie wszystkich wierzycieli upadłego, z całego jego majątku¹. Nie ma przy tym znaczenia, czy dany wierzyciel ma już tytuł egzekucyjny, a także czy jego wierzytelność jest już wymagalna².

Nadrzędnym celem postępowania upadłościowego jest zaspokojenie w jak 14 najwyższym stopniu wierzycieli upadłego³. Wyraźne jest zatem podobieństwo celów postępowania egzekucyjnego i postępowania upadłościowego⁴. Postępowanie upadłościowe jest przy tym wyłączną drogą dochodzenia roszczeń wierzycieli przeciwko upadłemu dłużnikowi⁵.

Skoro postępowanie to ma na celu zaspokojenie wierzycieli z majątku niewypłacalnego dłużnika, w drodze przymusowej, wspólnie i w sposób równy, niezależnie od tego, czy posiadają oni już tytuły egzekucyjne i czy ich wierzytelności są już wymagalne, za słuszne uznać należy postrzeganie go jako egzekucji uniwersalnej (określanej też jako generalna)⁶, w przeciwieństwie do egzekucji indywidualnej (singularnej), prowadzonej co do zasady w celu zaspokojenia indywidualnych roszczeń jednego wierzyciela⁷.

Należy zaznaczyć, że postępowanie upadłościowe co do zasady nie może 15 się toczyć z udziałem jednego tylko wierzyciela⁸, gdyż w takiej sytuacji może

¹ P. Janda, Zaspokojenie roszczeń wierzycieli jako cel postępowania upadłościowego, PiP 2005, Nr 10, s. 63 i n. Por. A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarze Zakamycza, Kraków 2003, s. 773; S. Gurgul, Prawo upadłościowe, 2010, s. 6. Zob. także zachowujące aktualność post. SN z 26.8.1999 r., III CKN 24/99, OSNC 2000, Nr 3, poz. 54, w którym stwierdza m.in., że: „jednym z celów ogłoszenia upadłości jest zapobieżenie dowolnemu i wybiórczemu spłaceniu przez dłużnika wybranych wierzycieli kosztem pozostałych”.

² T. Kohorewicz, Problematyka egzekucji w upadłości, Pr.Sp. 1998, Nr 2, s. 22.

³ P. Janda, Sposoby zaspokojania, s. 9.

⁴ A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, Prawo upadłościowe, s. 773. Zob. także Z. Woźniak, Realizacja zabezpieczeń rzeczowych w prawie polskim, Sopot 2008, s. 195.

⁵ Tak P. Janda, Sposoby, s. 37.

⁶ Zob. m.in. A. Jakubecki [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, Prawo upadłościowe, s. 773; Z. Świeboda, Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz, Warszawa 2004, s. 13; S. Gurgul, Prawo upadłościowe, 2010, s. 6; J. Hryniewiecki, Krótki zarys, s. 8.

⁷ Por. Z. Woźniak, Realizacja zabezpieczeń, s. 195.

⁸ S. Gurgul, Prawo upadłościowe, s. 17; F. Zedler [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, Prawo upadłościowe, s. 23.

on osiągnąć zaspokojenie swoich roszczeń w drodze egzekucji indywidualnej¹. Równocześnie, wobec braku innych wierzycieli, nie zachodzi potrzeba ochrony ich interesu grupowego. Postępowanie upadłościowe jest wspólnym postępowaniem wierzycieli, podjętym w celu dochodzenia roszczeń od niewypłacalnego podmiotu posiadającego zdolność upadłościową. Ogłoszenie upadłości dłużnika może zatem nastąpić tylko wtedy, gdy istnieje co najmniej dwóch jego wierzycieli, a ewentualny wniosek o ogłoszenie upadłości dłużnika posiadającego tylko jednego wierzyciela powinien zostać oddalony².

§ 4. Geneza i ewolucja prawa upadłościowego

I. Geneza prawa upadłościowego

- 16 Przystępując do krótkiego omówienia genezy współczesnego prawa upadłościowego, na wstępie zaznaczyć należy, że w dawnym prawodawstwie często trudno jest oddzielić od siebie normy regulujące kwestię indywidualnego dochodzenia roszczeń przez wierzycieli – a zatem w myśl współczesnej terminologii egzekucji singularnej – od norm zbliżonych w swym założeniu i kształcie do współczesnego prawa upadłościowego, zakładających egzekucję generalną, połączoną ewentualnie z dążeniem do oddłużenia upadłego. Podkreślić należy, że w toku ewolucji i rozwoju prawa regulacje dotyczące kwestii indywidualnej odpowiedzialności za długi – oparte na koncepcji odrębnego dochodzenia roszczeń przez poszczególnych wierzycieli dłużnika z konkretnych składników jego majątku – zdecydowanie wyprzedziły stanowiące pierwowzór prawa upadłościowego regulacje uwzględniające możliwość zaspokojenia w ramach jednej procedury ogółu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika z całego jego majątku.
- 17 Regulacje dotyczące problematyki indywidualnego dochodzenia roszczeń przez wierzycieli i ich przymusowego egzekwowania od dłużnika pojawiały się już w najwcześniejszych aktach prawnych. Przykładem może być Kodeks Hammurabiego, który zawierał przepisy dotyczące ograniczenia czasu trwania zastawu lub sprzedaży za długi³. Już w świecie antycznym zdarzały się przypadki, gdy ze względów politycznych (zbrojne zamieszki również zaliczyłem

¹ Por. Z. Świeboda, *Prawo upadłościowe*, s. 14.

² F. Zedler [w:] A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe*, s. 23; I. Gil [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil, *Postępowanie w sprawach upadłościowych i rejestrowych*, Warszawa 2011, s. 37.

³ Szerzej B. Prusak [w:] B. Prusak (red.), *Ekonomiczne i prawne aspekty upadłości przedsiębiorstw*, Warszawa 2007, s. 16 i przywołane tam wypowiedzi piśmiennictwa obcojęzycznego.

do tej kategorii) prawodawcy wprowadzali regulacje mające na celu uwolnienie od zobowiązań ogółu dłużników (bądź też określonych grup dłużników). Przykład takiego działania stanowi *sejschateja* (strząśnięcie ciężarów), czyli przeprowadzone w Atenach przez Solona w VI w. p.n.e. reformy, polegające na umorzeniu zabezpieczonych bezpośrednio na osobach dłużników lub na ich gruntach długów niewielkich ateńskich posiadaczy ziemskich¹. Posunięcia takie miały jednak z reguły charakter jednorazowy, odgórny i nietrwały, brak było natomiast regulacji wprowadzających kompleksowe, spójne rozwiązania mające umożliwić wspólne zaspokojenie roszczeń ogółu wierzycieli z całego majątku niewypłacalnego dłużnika – a zatem przepisów zaliczanych do prawa upadłościowego we współczesnym rozumieniu. Obrazu tego zasadniczo nie zmieniały pojedyncze przypadki wprowadzania rozwiązań uwzględniających koncepcję wspólnego zaspokojenia roszczeń wierzycieli dłużnika – przykładowo prawo rzymskie już ok. 118 r. p.n.e. przewidywało, że kupiec nabywający majątek dłużnika przekazywał kwotę zapłaty wierzycielom dłużnika, których wierzytelności były zaspokajane proporcjonalnie do ich wartości². Przez wieki (a nawet przez tysiąclecia) zdecydowanie przeważała jednak egzekucja indywidualna.

Podkreślić należy, że odpowiedzialność za zobowiązania była częstokroć **18** nie tylko odpowiedzialnością cywilnoprawną, ale zawierała również elementy odpowiedzialności karnej (jeszcze w XIX-wiecznej Anglii za długi groziło więzienie – por. twórczość Dickensa, nie tylko literatura prawnicza jest godna uwagi). W starożytności odpowiedzialność za długi miała przy tym z reguły charakter bardzo osobisty – częstokroć niewypłacalnemu dłużnikowi groziło sprzedanie w niewolę, i to nierzadko wraz z całą rodziną. Z drugiej strony niewypłacalni dłużnicy od starożytności po średniowiecze, z nużącą regularnością, wpadali na w swoim mniemaniu zapewne dość oryginalny pomysł, że najprostszym sposobem na pozbycie się długów może być pozbycie się... wierzycieli – wystarczy wspomnieć spisak Katyliny, kasatę zakonu templariuszy z inicjatywy króla Francji Filipa Pięknego czy też haniebne pogromy Żydów w miastach średniowiecznej Europy.

Stopniowo jednak, wraz z intensyfikacją wymiany handlowej – zwiększeniem jej zasięgu i wolumenu obrotów poszczególnych kupców – pojawiła się konieczność kompleksowego uregulowania w prawie poszczególnych państw postępowań o charakterze właśnie egzekucji generalnej, nakierowanych na zaspokojenie wszystkich wierzycieli niewypłacalnego dłużnika z całego jego majątku w oparciu o zasady określone w przepisach prawa, prowadzących w pro- **19**

¹ Tamże, s. 16.

² Tamże, s. 16.

cesie ich dalszego rozwoju do ukształtowania się regulującego je specyficznego działu prawa – prawa upadłościowego.

- 20 Genezy współczesnego prawa upadłościowego poszukiwać należy w okresie średniowiecza w miastach północnych Włoch¹ – stanowiących centrum ówczesnej wymiany handlowej – gdzie pojawiło się też słowo „bankructwo”. Akty prawne dotyczące niewypłacalności kupców były również w miastach hanzetyckich oraz w prawie magdeburskim². Prawo upadłościowe w kształcie zbliżonym do dzisiejszego powstało jednak dopiero w XIX w., w odpowiedzi na potrzeby gospodarki kapitalistycznej, opartej na przepływie kapitału i intensywnym rozwoju przedsiębiorczości. Jego rozwój był z reguły związany z tempem rozwoju gospodarczego poszczególnych państw, zwłaszcza czasem przejścia od gospodarki feudalnej do kapitalistycznej. Stąd też szczególnie intensywnie rozwijało się ono już od początku XIX w. w Stanach Zjednoczonych³.
- 21 Początkowo prawodawcy poszczególnych państw kładli nacisk na windykacyjną funkcję prawa upadłościowego, zakładając pierwszeństwo interesów wierzycieli dłużnika i zmierzając do maksymalizacji ich zaspokojenia. W drugiej połowie XX w. w wielu krajach nastąpiła jednak zmiana podejścia do problemu niewypłacalności dłużników, wyrażająca się w odejściu od koncepcji postępowania upadłościowego jako egzekucji generalnej zmierzającej do likwidacji majątku dłużnika, prowadzonej w celu podziału uzyskanych środków pomiędzy jego wierzycieli⁴. Podejście to ustąpiło, omówionej dokładniej w rozdziale poświęconym prawu restrukturyzacyjnemu, koncepcji „drugiej szansy” (czy też „nowego początku”), kładącej nacisk na restrukturyzację zobowiązań upadłego i jego oddłużenie w celu ograniczenia niekorzystnych społeczno-gospodarczych skutków upadłości przedsiębiorcy. Obecnie wiele ustawodawstw (Niemcy, Francja, Włochy) posługuje się raczej pojęciem „prawo insolwencyjne” (inaczej „prawo o niewypłacalności”), rezygnując z tradycyjnych określeń „prawo upadłościowe” czy „upadłość” jako mających wydźwięk pejoratywny i piętnujący przedsiębiorcę⁵.

¹ F. Zedler, *Prawo upadłościowe*, s. 23.

² B. Prusak [w:] B. Prusak (red.), *Ekonomiczne i prawne*, s. 16.

³ Pierwsze prawo upadłościowe zostało uchwalone w 1800 r., zaś kolejne akty w latach – 1841 i 1898. Zob. także P. Janda, *Zaspokojenie*, s. 64 i n.; M. Strus-Wolos, *Uprawnienia procesowe wierzycieli w postępowaniu upadłościowym*, Warszawa 2011, s. 16. Zob. także A.G. Harla, *Syndyk masy upadłości w polskim prawie cywilnym (materiałnym i procesowym)*, Warszawa 2007, s. 363.

⁴ F. Zedler, *Prawo upadłościowe*, s. 24.

⁵ W starszej literaturze określano postępowanie upadłościowe mianem konkursowego, czego echa dostrzec można w prawie hiszpańskim, finlandzkim, szwedzkim, czeskim i słowackim. Zob. A. Hrycaj, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ogłoszenie upadłości objętych zakresem zastosowania rozporządzenia Rady (WE) Nr 1346/2000 w sprawie postępowania*

Należy również podkreślić wyraźną tendencję do rozszerzania zakresu podmiotowego prawa upadłościowego poprzez objęcie nie tylko podmiotów prowadzących działalność gospodarczą (przedsiębiorców), ale również konsumentów. 22

II. Współczesne podejście do funkcji prawa upadłościowego – wybrane przykłady z prawa obcego

W spotykanych obecnie na świecie systemach prawnych wyróżnić można 23 zasadniczo dwa różne podejścia do funkcji postępowania prowadzonego w razie niewypłacalności dłużnika¹. W pierwszym systemie prawodawcy za podstawową funkcję prawa upadłościowego uznają jak najdalej idącą ochronę wierzycieli i dążenie do spłacenia ich w możliwie jak najwyższym stopniu. Takie podejście dominuje m.in. w prawie Wielkiej Brytanii, Niemiec, Szwecji, Irlandii i Holandii. W drugim systemie prawodawcy stawiają na pierwszym miejscu interes dłużnika, zgodnie z koncepcją „nowego początku”, koncentrując się na stworzeniu rozwiązań mających w szerokim zakresie umożliwić podjęcie próby ratowania przedsiębiorstwa niewypłacalnego dłużnika, nawet kosztem interesów jego wierzycieli. Za podstawowe funkcje prawa upadłościowego w tym systemie uznawane są zatem funkcje sanacyjna i oddłużeniowa². Do stosujących go państw zaliczyć można m.in. Francję, Belgię, Luksemburg, Hiszpanię, Portugalię, Grecję i Włochy³. Funkcje sanacyjna i oddłużeniowa prawa upadłościowego występują również tradycyjnie w systemie prawnym Stanów Zjednoczonych⁴. Przykładowo przepisy federalnego *Banruptcy Reform Act* z 6.11.1978 r., znowelizowanego w 1984 r., przewidywały dwa rodzaje postępowania: zarówno postępowanie likwidacyjne (*discharge*), jak i ugodowe (*adjustment of debts*)⁵. Wyboru rodzaju postępowania dokonywał dłużnik, z tym zastrzeżeniem, że dłużnicy nieposiadający dużego majątku, ale mający znaczne dochody nie mogli wybierać postępowania likwidacyjnego, lecz mogli prowadzić tylko postępowanie ugodowe⁶. Również obecnie, pod rządami znowelizo-

upadłościowego, Warszawa 2011, s. 35 i n. Na ten temat także: A. Machowska, Postępowanie wobec przedsiębiorcy zagrożonego niewypłacalnością w prawie francuskim, KPP 2010, z. 4, s. 1006.

¹ Zob. P. Janda, Zaspokojenie roszczeń, s. 64.

² Tamże.

³ Por. M. Strus-Wołos, Uprawnienia procesowe, s. 262 i n.

⁴ Zob. P. Janda, Zaspokojenie roszczeń, s. 64.

⁵ P. Tereszkiwicz, Postępowanie upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i w niektórych państwach europejskich, cz. 1, TPP 2000, Nr 1–2, s. 99; P. Janda, Ochrona, s. 19. Bliższa charakterystyka zob. A.G. Harla, Syndyk masy, s. 365 i n.

⁶ P. Janda, Zaspokojenie roszczeń, s. 65.

wanej w 2005 r. wersji ustawy o zapobieganiu nadużyciom przy upadłości oraz o ochronie konsumentów (*Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act*), prawo upadłościowe Stanów Zjednoczonych uznać można za elastyczne i przyjazne dłużnikowi¹.

24 Likwidacja upadłościowa określana jest w prawie upadłościowym Stanów Zjednoczonych jako proste bankructwo i ma na celu spieniężenie majątku upadłego dłużnika i rozdzielenie uzyskanych w ten sposób funduszy pomiędzy jego wierzycieli². W postępowaniu upadłościowym nie odbiera się niewypłacalnemu przedsiębiorcy prawa zarządu nad swoim majątkiem, gdyż głównym jego celem jest restrukturyzacja przedsiębiorstwa dłużnika, w której efekcie następuje zaspokojenie wierzycieli³. Kładzie się zatem nacisk na to, aby obok zabezpieczenia interesów wierzycieli upadłego dłużnika i należytego podziału kwot pieniężnych uzyskanych ze sprzedaży jego majątku zapewnić możliwość efektywnego rozwiązywania problemów zadłużonych podmiotów w taki sposób, aby niewypłacalni dłużnicy mogli utrzymać egzystencję gospodarczą przy jednoczesnym jak największym zaspokojeniu wierzycieli – tzw. zasada *fresh start*⁴.

25 W Niemczech, których regulacje stanowią przykład tradycyjnego podejścia, nastawionego w większym stopniu na ochronę wierzycieli, ustawa z 5.10.1994 r. – Prawo insolwencyjne (*Insolvenzordnung*)⁵ zniósła istniejące w poprzednim stanie prawnym różnicowanie postępowań prowadzonych w przypadku niewypłacalnych przedsiębiorców na upadłościowe i układowe, statuując w ich miejsce jednolite postępowanie insolwencyjne⁶. Jego pierwszoplanowym celem jest zaspokojenie wierzycieli w jak najpełniejszym stopniu, do czego może prowadzić spieniężenie majątku dłużnika (likwidacja) lub też uzdrowienie jego przedsiębiorstwa poprzez znalezienie innego rozwiązania w planie insolwencyjnym⁷. Podstawową funkcją niemieckiego prawa upadłościowego jest zatem ochrona wierzycieli, choć, w porównaniu z uprzednią re-

¹ E.I. Altman, E. Hotchkiss, Trudności finansowe a upadłość firm, Warszawa 2007, s. 56.

² Zob. P. Tereszkievicz, Postępowanie upadłościowe, cz. 1, s. 108 i n. Zob. także A.G. Harla, Syndyk masy, s. 366.

³ Zob. także P. Janda, Zaspokojenie, s. 64 i n.; M. Strus-Wolos, Uprawnienia procesowe, s. 16.

⁴ P. Janda, Ochrona osób trzecich w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego przedsiębiorcy, Warszawa 2011, s. 19 i n.

⁵ BGB1. S. 2866. BGB1.III 311–13.

⁶ Por. A.G. Harla, Syndyk masy, s. 387.

⁷ P. Janda, Ochrona, s. 20 i n.; H.G. Landfermann, Najważniejsze problemy reformy niemieckiego prawa o niewypłacalności [w:] J. Brol (red.), Niemieckie prawo insolwencyjne, Warszawa 1996, s. 17 i n. Zob. także J. Brol, Podstawowe kierunki zmian w postępowaniu upadłościowym, PPH 2003, Nr 8, s. 7; A.G. Harla, Syndyk masy, s. 386 i n.

gulacją¹, w *Insolvenzordnung* zaznacza się silniejsza koncepcja ochrony dłużnika chcącego ratować swoje przedsiębiorstwo i umożliwienia mu „nowego początku”², czego wyrazem jest wskazanie jako drugiego celu postępowania insolwencyjnego umożliwienia zwolnienia dłużnika z części jego długów, co jednak uzależnione jest od spełnienia przez dłużnika warunków określonych w ustawie³.

III. Od prawa państw zaborczych do 1.1.2016 r. – ewolucja prawa upadłościowego na ziemiach polskich

Na ziemiach polskich w okresie rozbiorów obowiązywały regulacje z zakresu prawa upadłościowego wprowadzane przez poszczególne państwa zaborcze. Na obszarze byłego Królestwa Kongresowego funkcjonował system oparty na francuskim kodeksie handlowym z 10.9.1807 r., natomiast na pozostałych ziemiach zaboru rosyjskiego – przepisy rosyjskiej ustawy postępowania sądowego handlowego z 1892 r. w redakcji z 1893 r. Z kolei na ziemiach byłego zaboru pruskiego obowiązywała ordynacja upadłościowa z 10.2.1887 r., natomiast zaboru austriackiego – austriacka ustawa konkursowa z 10.12.1914 r.⁴ 26

Po odzyskaniu niepodległości na terytorium II Rzeczypospolitej obowiązywały zatem cztery różne regulacje dotyczące postępowania upadłościowego⁵, co powodowało konieczność dokonania – tak jak w innych gałęziach prawa – kodyfikacji prawa upadłościowego. Efektem prac kodyfikacyjnych było wydanie 24.10.1934 r. dwóch aktów prawnych: rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe oraz rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo o postępowaniu układowym, które weszły w życie z dniem 1.1.1935 r. Prawo upadłościowe regulowało postępowanie zmierzające do jak najpełniejszego zaspokojenia wierzycieli niewypłacalnego dłużnika – opierało

¹ Stanowiły ją ustawa z 10.2.1877 r. – *Konkursordnung* (Prawo upadłościowe) oraz ustawa z 26.2.1935 r. – *Vergleichsordnung* (Prawo układowe).

² P. Janda, Zaspokojenie roszczeń, s. 65.

³ A.G. Harla, Syndyk masy, s. 386. Zob. także H.G. Landfermann, Najważniejsze problemy, s. 17 i n.

⁴ Zob. więcej S. Gurgul, Prawo upadłościowe i układowe. Komentarz, Warszawa 2000, s. 3.

⁵ Tamże, s. 3. Na ten temat także B. Prusak [w:] B. Prusak (red.), Ekonomiczne i prawne, s. 17. Ściśle mówiąc, do 1922 r. było to pięć porządków prawnych – na terytorium Spiszu i Orawy obowiązywała bowiem węgierska ustawa konkursowa, dopóki na mocy rozporządzenia RM z 14.9.1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń (Dz.U. Nr 90, poz. 833) nie rozciągnięto na ten obszar mocy obowiązującej ustawy austriackiej.

się zatem na koncepcji egzekucji generalnej – natomiast Prawo o postępowaniu układowym zawierało regulacje mające umożliwić dłużnikowi restrukturyzację jego zobowiązań przez zawarcie układu z wierzycielami i zapobiec tym samym jego upadłości¹.

W okresie powojennym akty te, w związku ze zmianą ustroju społeczno-gospodarczego, przez 45 lat pozostawały praktycznie martwe, by zostać reaktywowane wraz z przywróceniem w Polsce gospodarki wolnorynkowej. W latach 90. XX w. były one wielokrotnie nowelizowane, lecz coraz częściej pojawiały się postulaty zastąpienia ich nowym aktem prawnym rangi ustawowej, który miał w założeniu w większym stopniu odpowiadać potrzebom współczesnej gospodarki. Stała się nim ustawa z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, która, wchodząc w życie dnia 1.10.2003 r., uchyliła na mocy swojego przepisu art. 545 zarówno Prawo upadłościowe, jak i Prawo o postępowaniu układowym z 1934 r.

27 Tworząc nową ustawę, prawodawca wyraźnie wzorował się na rozwiązaniach niemieckiego prawa insolwencyjnego, czego wyrazem była rezygnacja – na wzór *Insolvenzordnung* – z obowiązującego uprzednio dualizmu regulacyjnego i uregulowanie w ramach jednego aktu prawnego dwóch niezależnych wobec siebie postępowań: postępowania upadłościowego, polegającego na wspólnym dochodzeniu roszczeń wierzycieli wobec niewypłacalnych dłużników, i postępowania naprawczego, które mogło być prowadzone wyłącznie w stosunku do zagrożonych niewypłacalnością przedsiębiorców². Samo postępowanie upadłościowe pod rządami PrUpN mogło być prowadzone, zależnie od okoliczności, w jednej z dwóch form – jako postępowanie upadłościowe z możliwością zawarcia układu (tzw. upadłość układowa) bądź jako postępowanie upadłościowe obejmujące likwidację majątku upadłego (tzw. upadłość likwidacyjna)³. Rodzaj postępowania upadłościowego determinował jego przebieg i ostateczny rezultat. Podkreślić przy tym należy, że podstawowym celem postępowania upadłościowego, niezależnie od jego formy, miało być ograniczenie skutków niewypłacalności dłużnika dla jego wierzycieli, poprzez ich zaspokojenie z majątku upadłego w maksymalnym stopniu⁴.

28 Upadłość dłużnika z możliwością zawarcia układu zmierzała do zawarcia przez dłużnika z wierzycielami porozumienia określającego warunki spłaty jego zobowiązań – układu – i miała co do zasady umożliwić dalsze funkcjono-

¹ Zob. przykładowo *F. Zedler*, Prawo upadłościowe, s. 24.

² Zob. m.in. tamże, s. 1147.

³ Zob. m.in. tamże, s. 33; *K. Flaga-Gieruszyńska*, Prawo upadłościowe, s. 3.

⁴ Zob. *S. Gurgul*, Prawo upadłościowe, 2010, s. 562; *K. Flaga-Gieruszyńska*, Prawo upadłościowe, s. 14.

wanie przedsiębiorstwa dłużnika po realizacji układu i częściowej spłacie wierzycieli.

Upadłość obejmującą likwidację majątku dłużnika ogłaszano, gdy brak było podstaw do ogłoszenia upadłości z możliwością zawarcia układu, jak również wtedy, gdy z uwagi na dotychczasowe zachowanie się dłużnika nie było pewności, że układ zostanie wykonany. Upadłość ta z zasady zmierzała do likwidacji całego majątku upadłego poprzez jego sprzedaż innym podmiotom i tym samym do definitywnego zakończenia działalności dłużnika w obrocie gospodarczym. 29

Postępowanie naprawcze pod rządami PrUpN nie mogło być prowadzone w stosunku do dłużników niewypłacalnych, lecz tylko takich, którzy dopiero byli **zagrożeni niewypłacalnością** – czyli w przypadku gdy pomimo wykonywania swoich zobowiązań przez dłużnika według rozsądnej oceny jego sytuacji ekonomicznej było oczywiste, że w niedługim czasie stanie się on niewypłacalny. Postępowanie naprawcze zmierzało zasadniczo do zawarcia przez dłużnika z wierzycielami układu naprawczego i uzdrowienia jego sytuacji ekonomiczno-finansowej, by zapobiec grożącej mu niewypłacalności i konieczności ogłoszenia upadłości¹. Jego celem nadrzędnym miało być jednak również zaspokojenie roszczeń wierzycieli zagrożonego niewypłacalnością dłużnika w jak najwyższym stopniu². W ówczesnych realiach gospodarczych i wobec bardzo rygorystycznego ujęcia pojęcia niewypłacalności w obowiązującym wówczas stanie prawnym w praktyce postępowanie naprawcze było prowadzone jedynie sporadycznie. 30

Już po kilkunastu latach obowiązywania PrUpN polski ustawodawca zdecydował się na daleko idącą zmianę swojej koncepcji regulacyjnej, zmierzając do uwzględnienia w znacznie większym stopniu idei „drugiej szansy” dla dłużników. Wyrazem tej zmiany stały się odejście od opartej na prawie niemieckim koncepcji uregulowania całości prawa insolwencyjnego w jednym akcie prawnym i powrót do przyjętego już w XX-leciu międzywojennym rozwiązania opartego na dualizmie regulacyjnym poprzez wyodrębnienie postępowań zmierzających do restrukturyzacji zobowiązań dłużnika i uzdrowienia jego sytuacji gospodarczej w ramach odrębnego aktu prawnego – ustawy z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne. 31

¹ Por. *K. Flaga-Gieruszyńska*, Prawo upadłościowe, s. 7. Zob. także *J. Brol*, Podstawowe kierunki, s. 6.

² Zob. przykładowo *R. Adamus*, Postępowanie naprawcze w świetle ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, Bydgoszcz 2005, s. 22; *A. Witosz*, Prawo upadłościowe i naprawcze. Zwięzły komentarz, Bydgoszcz–Katowice 2003, s. 89. Por. także *D. Czajka*, Postępowanie naprawcze, Warszawa 2004, s. 39 i n.